

АФОРИЗМИ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У роботі досліджено афоризми, з'ясовано визначення цього поняття та особливості. Об'єктом вивчення є афоризми відомого українського філософа, мудреця й поета Григорія Сковороди.. Установлено, що афоризм – короткий влучний оригінальний вислів, що містить узагальнену й глибоку думку та належить певному автору. Проаналізовано афоризми відомого українського мандрівного філософа Григорія Сковороди. Визначено основні ознаки афоризмів Григорія Сковороди, серед яких: художня досконалість, унікальність, простота, влучність, виразність, яскравість, лаконічність. Представлено тематичні групи афоризмів визначного українця. З'ясовано, які стилістичні фігури використано для створення афоризмів, а саме: антитезу, хіазм, паралелізм.

Ключові слова: афоризм, короткий влучний вислів, стилістична фігура, хіазм, антитеза, паралелізм.

Abstract

In the work, aphorisms were studied, the definition of this concept and its features were clarified. The object of study is the aphorisms of the famous Ukrainian philosopher, sage and poet Hryhoriy Skovoroda. It has been established that an aphorism is a short, apt, original saying containing a generalized and deep thought and belonging to a certain author. The aphorisms of the famous Ukrainian traveling philosopher Hryhoriy Skovoroda are analyzed. The main features of Hryhoriy Skovoroda's aphorisms are identified, including: artistic perfection, uniqueness, simplicity, aptness, expressiveness, brightness, brevity. The thematic groups of aphorisms of a prominent Ukrainian are presented. It was found out which stylistic figures were used to create aphorisms, namely: antithesis, chiasm, parallelism.

Keywords: aphorism, short catchphrase, stylistic figure, chiasm, antithesis, parallelism.

Вступ. Активне вживання афоризмів у різних дискурсах доводить їхню універсальність. Афоризми роблять мовлення неповторним, поетичним, глибоким. Афоризм (лат. аркогізтоз: визначення) — короткий влучний оригінальний вислів, що містить узагальнену й глибоку думку та належить певному автору, наприклад: «Я знаю, що я нічого не знаю» (Сократ), «Поспішай повільно» Октавіан Август. За визначенням О. Анастасьєвої, афоризм – «це стислий, комунікативно-орієнтований, концептуально зумовлений вислів, який належить певному авторові, стверджує глибоку, загальнозначущу істину, має значний прагматичний потенціал і художньо відточену, завершену форму, яка вирізняється витонченістю та стилістичною експресивністю формулювання» [1, 15]. Особливостями афоризму є те, що він завжди містить глибше значення, ніж передбачено формою, ніколи не аргументує, але впливає на свідомість неординарністю судження, тому часто афоризми називають крилатими словами. На відміну від фразеологізмів афоризми виражають завершену думку, містять філософський підтекст, значно глибше значення, ніж зовнішня форма, мають автора, неможлива варіативність, оскільки спостерігається зв'язок форми й значення.

У 1864 році німецький вчений Г. Бюхман у своєму дослідженні «Крилаті слова» запропонував наукове обґрунтування поняття «афоризм». В Україні одним із перших почав вивчати афоризми чернівецький філолог М. Гулей («Дидактична афористика давнього Єгипту», 1941).

У лінгвістиці афоризми досліджують як стійку фразу і як фразовий текст. Наука про афоризми – афористика. Предметом аналізу науковців ставали жанрові особливості афоризмів (Т. Буйницька, Т. Манякіна), структуру, лексико-грамафоризми як літературний жанр чи як витончене висловлювання продовжують вивчати мовознавці та перекладознавці, такі як В. Комісаров, Я. Рецкер, С. Шаталова, Н. Федоренко, Л. Сокольська, З. Куньч, Т. Манякіна та інші.

Об'єктом нашого дослідження є афоризми Григорія Сковороди, учення якого про життя, любов, свободу актуальні й через багато століть після його смерті. Мудрість мислителя збереглася в його афоризмах.

Основна частина. Афоризми є одним з важливих засобів вираження духовного й емоційного стану людини. Відомим майстром афоризмів був Г. Сковорода. Афоризми Григорія Савича Сковороди характеризують такі риси: 1) художня досконалість, унікальність; загальновідому істину автор висловлює неповторно, алегорично. 2) проста форма, у якій відображено глибокий зміст, тому афоризми називають пам'ятками, правилами; вони містять віковий досвід людства, переосмислений автором; 3) відшліфованість думки, її влучність, виразність, яскравість. 4) лаконічність і стислість висловлюваного змісту. Афоризми видатного мислителя мають художньо досконалу, завершену форму. Характеризуються переконливістю змісту й емоційно-оцінним забарвленням.

У творах Г. Сковороди можна виявити чимало влучних і оригінальних узагальнено-образних суджень. Вони мають різну синтаксичну структуру й характеризуються розмаїттям ідейно-тематичного змісту. З огляду на це можна виділити такі тематичні групи афоризмів визначного письменника-філософа:

– Біблійно-моралізаторські, у яких український мислитель утверджував думку про невідпинний духовний розвиток кожної особистості, творчий пошук, пізнання себе: *Рушай туди, куди кличе тебе благочестя і користь, іди з Христом, з ним і повертайся. Людина дивиться на лице, а Бог – на душу. Не бійся вмерти тілесно, бо будеш кожної хвилини терпіти смерть духовну. Ніяким чином не можна пізнати Господа, не пізнавши самого себе.* Г. Сковорода вважав, що духовне відродження людей – це заповідь злагожденного суспільства.

– Етико-філософські, зміст яких допомагає зрозуміти сенс людського життя, пізнати гармонію зовнішнього й внутрішнього: *Птах може навчитися літати – не черепаха. ...найнижча посада буває людині причиною щастя, коли до неї є природжений нахил. Істина є безначальна. Правильно використав час той, хто пізнав, чого треба уникати і чого домагатись. З усіх утрат втрата часу найтяжча. Тоді лише пізнається цінність часу, коли він втрачений. О, коли б змога писати так само багато, як і мислити!* У наведених вище афоризмах філософічність досягається завдяки афористичній мові, яка допомагає автору передати досвід, поради в експресивно-емоційній формі. Думка висловлена коротко і яскраво. Саме тому афоризми Г. Сковороди легко сприймають, добре розуміють і активно використовують у мовленні. Мають образну форму, тому легко запам'ятовуються.

– Присвячені найпрекраснішому почуттю – любові до себе, до оточення, природи, Всесвіту: *Любов же викликається любов'ю, яку породжує ласка і прихильність в поєднанні з чеснотою. Любов ніяким чином не може бути вічною і міцною, якщо народжується тлінними речами, тобто багатством. Все минає, любов же ніколи, все тебе облишить, крім любового, в тобі суцього. Любов виникає з любові, коли хочу, щоб мене любили, я сам перший люблю”, “...хороша любов є та, яка є істинною, міцною і вічною. Все минає, але любов після всього зостається. Хіба не любов усе єднає, будує, творить, подібно до того, як ворожість руйнує?* Ці афоризми відображають загальнолюдські й національні цінності людей.

– Афоризми, що розкривають духовну сутність людини, людські взаємини: *Я така людина, яка ніколи не може насититися розмовою з друзями. Всіх подарунків дружніх миліше сам друг тому, хто взаємно є друг. Я належу до тих, хто настільки цінує друга, що ставить його над усе і вважає друзів найбільшою прикрасою життя. Помилки друзів ми повинні уміти виправляти або зносити, якщо вони не серйозні. Немає нічого небезпечнішого, ніж підступний ворог, але немає нічого більш отруйного від удаваного друга. Жоден диявол ніколи не приносить більше, ніж такі удавані друзі.*

- Педагогічні афоризми, у яких автор щедро ділився своїми спостереженнями та повчаннями з учнями й нащадками: *Бери вершину і матимеш середину. Більше думай і тоді вирішуй. Хто добре запалився, той добре почав, а добре почати — це наполовину завершити. Уподобнюйся пальмі: чим міцніше її стискає скеля, тим швидше і прекрасніше здійснюється вона догори. Визначай смак не по шкаралупі, а по ядру. З видимого пізнавай невидиме.* Запропоновані афоризми відображають моральні ідеали, спонукаючи до певної поведінки. «Для афоризмів характерні повнота і завершеність змісту, стислість і точність словесного вираження, нерідко афоризми називають життєвими мудростями. Як правило, афоризм не викликає протиріч у читача і часто нагадує про прості істини, якими нехтує людина» [2, 24].

Розрізняють також афоризми вставні, тобто ті, що включають до будь-якого тексту твору, і відокремлені, або самостійні у формі крилатих фраз. Представлені в роботі афоризми здебільшого є незалежними від контексту, тобто автосемантичними.

За стилістикою афоризми можуть побутувати на основі: означень, парадоксів, стилістичних фігур. Серед них у своїх афоризмах Григорій Сковорода використовував антитезу, паралелізм і хіазм.

Антитеза – стилістична фігура, яка побудована за принципом протиставлення понять: *Мудрець мусить і з гною вибирати золото. Краще голий та правдивий, ніж багатий та беззаконний. Розум завжди любить до чогось братися, і коли він не матиме доброго, тоді звертатиметься до поганого. О, коли б ми в ганебних справах були такі ж соромливі і боязкі, як це часто ми буваємо боязкі і хибно соромливі у порядних вчинках! Майбутнім ми маримо, а сучасним гордуємо: ми прагнемо до того, чого немає, і нехтуємо тим, що є, так ніби минуле зможе вернутись назад, або напевно мусить здійснитися сподіване.* Основу таких афоризмів становлять антоніми.

Паралелізм – стилістичний прийом паралельного зображення явищ природи й життя людей через їх зіставлення: *Без ядра горіх ніщо, так само як і людина без серця. Демон проти демона не свідчить, вовк вовчого м'яса не їсть. Як ліки не завжди приємні, так і істина буває сувора.* Виконує композиційну функцію, оскільки об'єднує різні поняття, ознаки в одне ціле.

Хіазм – це фігура, що полягає в хрестоподібній зміні послідовності елементів: елементи першої частини речення змінюють порядок на протилежний у другій, створюючи ефект протиставлення: *Не досить, щоб сяяло світло денного сонця, коли світло голови твоєї затьмарене. Щасливий, хто мав змогу знайти щасливе життя. Але щасливіший той, хто вмів ним користуватись. Хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не перестає вчитися, хоча б зовні він і здавався бездіяльним. Ні про що не турбуватись, ні за чим не турбуватись — значить, не жити, а бути мертвим, адже турбота — рух душі, а життя — се рух.* Завдяки цій фігурі глибокий зміст виражають зрозуміло й лаконічно.

Трапляються у творах Г. Сковороди й вислови, які не є афоризмами, але сприймаються афористично. Їх називають «афористичними висловлюваннями», вони найчастіше містять у собі ще й додаткові повідомлення та складаються з кількох речень [3]: *Здоровий хлібороб щасливіший від хворого царя. Ні, він навіть кращий і від здорового царя. Правда, що наука робить довершеною природність. Та коли немає природженості, що тоді наука може зробити? Наука є практика і звичка і є дочка природи. Щасливий, хто мав змогу знайти щасливе життя. Але щасливіший той, хто вмів ним користуватись.* Ці афоризми характеризуються поліфункціональністю.

Висновки. Отже, Григорій Сковорода був одним з найкращих представників України та її культури. Ідеї духовної краси, свободи, справедливості, любові відомого філософа відображені в афоризмах. Вони характеризують індивідуальний стиль, цінності, культурну спадщину українського просвітителя. Афоризми Григорія Сковороди влучні, образні, стислі, переконливі, характеризуються глибоким змістом, переважно складаються з одного речення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Анастасьєва О. А. Англомовний афоризм: прагматистичний та когнітивний аспекти : автореф. дис. ... кандидата філолог. наук : 10.02.04 – германські мови / О. А. Анастасьєва. – Запоріжжя, 2017. – 23 с.
2. Зайцева О. Афоризми та їх характеристика / О. Зайцева, Н. Денисенко // Мова. Свідомість. Концепт: зб. наук. статей / відп. ред. О. Г. Хомчак. – Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2020. – Вип. 10. С. 23 – 25.
3. Дзівалтовська Ю. Афоризми у філософських текстах Григорія Сковороди / Ю. Дзівалтовська, Ю. Лістрова, Н. Вострікова. URL: <https://md-eksperiment.org/post/20140707-aforizmi-u-filosofskih-tekstah-grigoriya-skovorodi> (дата звернення: 13.02.2023).
4. Сковорода Г. Афоризми. Укладач Л. Огнева. – Донецьк, 2009. – 16с.

Шарандак Олександр Володимирович – студент групи ЕМСА-22б, факультету електроенергетики та електромеханіки, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, email: sharandaksasha43@gmail.com.

Стадній Алла Сергіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, email: stadniy.all@vntu.edu.ua

Sharandak Oleksandr Volodymyrovych – student of EMSA-22b group, Faculty of Electrical Power Engineering and Electromechanics, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, email: sharandaksasha43@gmail.com.

Stadnii Alla Sergiivna – Candidate of Philology, Senior Lecturer, Department of Linguistics, Vinnitsa National Technical University, Vinnitsa, email: stadniy.all@vntu.edu.ua